

آشنایی با عملیات طریق القدس

هجوم نیروهای عراقی به خوزستان بعد از ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ از محورها و معابر متعدد و با به کارگیری نیروهای زرهی و مکانیزه مجهز، باعث تصرف بخش‌های وسیعی از استان زرخیز خوزستان شد؛ به طوری که دشمن تا چند کیلومتری دزفول و اهواز پیشروی کرد.

دشمن متجاوز در اوائل جنگ تحمیلی از طریق تنگ چزابه و جاده مرزی جفیر با بهره‌گیری از ۲ لشکر پیاده و پیاده - مکانیزه به بستان حمله کرد و با اشغال بستان و ۷۰ روستای اطراف آن عده‌ای از اهالی این شهر را شهید و به اسارت خود درآورد و جنایات بی‌شماری را نیز در این منطقه مرتکب گردید.

در جبهه‌های میانی خوزستان، نیروهای بعثی با تصرف شهر بستان حمله خود را به منظور قطع جاده اهواز - دزفول ادامه داده و قسمت‌های وسیعی از دشت عباس را به تصرف خود درآوردند و در پایین رودخانه کرخه متوقف و مستقر شدند. در محور جنوبی رودخانه کرخه، پس از تصرف بستان و ادامه پیشروی خود، شهر سوسنگرد را نیز به تصرف درآوردند.

در شمال رود کرخه نیز با تصرف ارتفاعات الله اکبر پادگان نظامی دشت آزادگان مورد تهدید قرار گرفت، اما در جبهه میانی بستان و مناطق گسترده‌ای از استان خوزستان علی‌رغم اجرای چندین عملیات کوچک و بزرگ تا مهر ماه ۶۰ این مناطق همچنان در تصرف دشمن بود؛ اگر چه رزمندگان اسلام قبل از فتح نهایی بستان، حملات و فداکاری‌هایی را در باز پس‌گیری این مناطق از خود نشان دادند. به عنوان مثال در تاریخ ۱۵/۱۰/۵۹ نیروهای تیپ همدان و برادران سپاه مواضع سد کننده‌ای در مقابل دشمن به وجود آورده و با هجوم به آنها باعث متلاشی شدن ۲ تیپ و انهدام تعداد زیادی از تانک‌های بعثیان گردیدند.

در ادامه این نبردها در تاریخ ۳۱/۲/۶۰ ارتفاعات الله اکبر پس از ۷ ماه به دست رزمندگان اسلام افتاد و نیروهای دشمن با تحمل تلفات و خسارات سنگین تا ۱۲ کیلومتری بستان عقب نشینی کردند. سرانجام در تاریخ یکشنبه ۸ آذر ۶۰ به هنگام ظهر، شهر بستان و ۷۰ روستای تابعه آن به تصرف رزمندگان اسلام درآمد و تا تاریخ ۲۲/۹/۶۰ منطقه عملیاتی طریق القدس به طور کامل از لوٲ دشمن اشغالگر پاکسازی شد. عملیات طریق القدس از چنان اهمیتی برخوردار بود که **امام خمینی (ره)** در پیام تبریک خود آن را «فتح الفتوح» نامیدند.

پس از انجام موفقیت آمیز عملیات ثامن الائمه در شرق رودخانه کارون توسط نیروهای ایرانی که منجر به شکستن حصر آبادان شد و در حقیقت مرحله اول عملیات **آزاد سازی خرمشهر** محسوب می‌گردید، بررسی برای استفاده از موفقیت این عملیات هم در منطقه خرمشهر و هم در منطقه بستان و غرب دزفول آغاز گردید و با توجه به ویژگی‌های منطقه بستان تقدم تلاش به این منطقه داده شد.

انتصاب **شهید علی صیاد شیرازی** به فرماندهی نیروی ارتش سبب نزدیکی بیشتر ارتش و سپاه شد و این امکان به وجود آمد که فرماندهان **سپاه** و ارتش استراتژی عملیاتی جدیدی را طراحی کنند.

عملیات «طریق القدس» اولین مرحله از این استراتژی محسوب می‌شد. ویژگی اصلی عملیات طریق القدس، گذشتن از زمین‌های رملی غیر قابل عبور در شمال منطقه عملیاتی بود که سبب غافلگیری دشمن گردید. با موفقیت در محور شمالی، موقعیت نیروهای عراقی مستقر در محور جنوبی نیز متزلزل شد و عملیات در این محور هم به پیروزی رسید.

در این عملیات کلیه اهداف تأمین شد. شهر بستان و تنگه مهم چزابه آزاد شد و پس از گذشت ۴۲۰ روز از شروع جنگ، رزمندگان توانستند در منطقه عمومی سوسنگرد و بستان در مرز مستقر شوند. همچنین تصرف چزابه سبب شد که اتصال قوای دشمن در غرب کرخه و غرب کارون گسسته شود. به این ترتیب توان ارتش عراق در جنوب تجزیه شد و زمینه مناسب برای پیروزی **عملیات فتح المبین** پدید آمد. در این عملیات لشکر ۹ عراق نیز آسیب فراوان دید.

اهداف عملیات:

مهم ترین اهدافی که در عملیات طریق القدس مورد نظر بود، عبارتست از:

- قطع ارتباط دشمن از شمال به جنوب، به طوری که این هدف با تصرف تنگه چزابه و بستن آن امکان پذیر می‌گردید.

- آزاد سازی شهر بستان ، که دشمن مخصوصاً شخص صدام روی آن تبلیغات وسیعی به راه انداخته بود.
- انهدام نیروهای دشمن که حدود ۶ تیپ برآورد می‌شد.
- آزاد سازی ۷۰ روستا و ۴۵۰۰ الی ۵۰۰۰ نفر از عشایر محلی که تحت سلطه نیروهای عراق در مناطق اشغال شده به سر می‌بردند.
- رسیدن به مرز بین‌المللی در حد فاصل هور العظیم.
- آزاد سازی منطقه‌ای با وسعت حداقل ۳۰۰ - ۳۵۰ کیلومتر مربع که بیش از ۲ برابر منطقه آزاد شده در جریان شکستن حصر آبادان بود.

برای اجرای این عملیات گسترده که در کنار هدف اصلی آن یعنی انهدام دشمن، آزاد سازی بستان ، رسیدن به مرز و تأمین تنگه چزابه را نیز در بر می گرفت و در چند نوبت در محورهای مختلف ، عملیات کم دامنه ای طرح ریزی شده بود که با انجام این عملیات، دشمن از منطقه الله اکبر تا غرب جابر حمدان و در غرب سوسنگرد تا دهلاویه به عقب رانده شد.

به طور کلی اهدافی که در این طرح دنبال می‌شد، علاوه بر آزاد سازی بستان و آزاد سازی بیش از ۱۰۰ روستای مناطق محروم به همراه برادران و خواهران عرب اسیر در این مناطق، اهدافی چون قطع ارتباط راه شمالی و جنوب که مورد استفاده ارتش عراق بوده و از لحاظ نظامی ارزش فراوانی داشت و همچنین انهدام نیروها را نیز در برداشت.

سایر اهداف عملیات:

تصرف تنگه چزابه که در عمق خطوط دشمن قرار داشت، مهم ترین هدف طرح بود که برای دستیابی به آن شاهد، یکی از شاهکارهای تمام جنگ بودیم.

چزابه منطقه‌ای است که تا چهار کیلومتری برای عبور از آن عرضی بیش از ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ متر ندارد و راه عبور نیروهای دشمن از شمال منطقه به جنوب است.

علاوه بر این موارد، بعد از عملیات ثامن الائمه، این اولین عملیاتی بود که از برنامه ریزی و انسجام دقیق تری نسبت به سایر عملیات‌های انجام شده برخوردار بود. افزایش سطح اهداف عملیاتی نشانگر ظرافت و دقت برنامه ریزی در تدبیر و طراحی عملیات بود.

موقعیت و محدوده جغرافیایی منطقه عملیاتی:

منطقه عملیاتی طریق القدس حدوداً بین عرض ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه ، ۳۱ درجه و ۵۲ دقیقه شمالی و طول جغرافیایی ۴۷ درجه و ۵۴ دقیقه و ۴۸ درجه و ۹ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. این منطقه در حدود ۷۵ کیلومتری شهر اهواز و در منطقه عمومی دشت آزادگان و در ۲۵ کیلومتری جنوب غربی سوسنگرد قرار دارد. منطقه عملیاتی مذکور دارای وسعت حدود ۳۰۰ کیلومتر مربع بوده و از حیث جمعیتی دارای جمعیت عرب و فرهنگی عشایری می‌باشد.

این منطقه از شمال به ارتفاعات میشداغ و ارتفاعات الله اکبر و از شرق به شهر حمیدیه و رودخانه کرخه و از غرب به هورالعظیم و از جنوب به هویزه محدود می گردد . شهر بستان در مرکز منطقه عملیاتی و مهم ترین قسمت این منطقه در طول جغرافیایی ۴۷ درجه و ۵۹ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۱ درجه و ۴۳ دقیقه ارتفاع ۱۲ متری از سطح دریا قرار دارد. از حیث منطقه عملیاتی، در این منطقه رودخانه‌های فصلی و رودهای دائمی متعددی چون کرخه وجود دارد که قابل کانالیزه شدن برای واحدهای نظامی می‌باشد. از لحاظ موقعیت جغرافیایی، شمال منطقه عملیاتی طریق القدس را منطقه رملی و تپه های شنی و غرب منطقه را باتلاق های

هور الهویزه تشکیل داده است که غیر قابل عبور می‌باشد. از لحاظ اقلیمی، بستان شهری گرم و خشک بیابانی بوده که در دشت نسبتاً مسطح روی رسوبات دانه ریز ساحلی قرار گرفته است.

به طور کلی آب و هوای منطقه مذکور گرم و مرطوب بوده و بیشترین درجه حرارت آن در تابستان به ۵۰ درجه بالای صفر و کمترین آن در زمستان به ۱ درجه بالای صفر می‌رسد و متوسط باران سالیانه آن به ۱۵۰ میلیمتر می‌رسد و در کل منطقه، در فصل زمستان بارندگی زیاد می‌گردد. به استثنای رویتاها و در کنار رودخانه‌ها پوشش گیاهی وجود نداشته و پوشش گیاهی موجود در منطقه عمدتاً گیاهان عمومی است. تنها رود مهم و حائز اهمیت در این قسمت، رود کرخه است که بعد از کارون طولانی‌ترین رود خوزستان به شمار می‌رود.

شهرهای مهم منطقه شامل شهرهای سوسنگرد، بستان و حمیدیه می‌باشد. شبکه راه‌های موجود در منطقه منحصر به یک جاده آسفالته از مسیر سوسنگرد - بستان - چزابه بوده و یک جاده خاکی که از حمیدیه به بستان متصل می‌شد و نهایتاً به چزابه وصل شده و به عراق منتهی می‌شود.

نیروهای دشمن که در محورهای غرب تپه‌های الله اکبر یعنی شمال منطقه عملیاتی بستان در غرب سوسنگرد یعنی جنوب بستان مستقر بودند، بیش از چندین تیپ بوده است و منطقه‌ای که در آن حمله صورت گرفت، رودخانه کرخه را به دو قسمت شمال و جنوب تقسیم کرده و وقتی به حمیدیه می‌رسد، به طرف غرب می‌پیچد و به باتلاق‌های هورالعظیم می‌ریزد.

رود کرخه که در ابتدا به نام گاماساب موسوم است، از دره‌های جنوبی الوند و دره شمالی کوه گرو در استان همدان سرچشمه گرفته و پس از طی مسیر به جهت غربی و نزدیکی کرمانشاه به رودخانه قره سو می‌پیوندد و بعد از عبور از لرستان که در آنجا به سمیره موسوم است، به سمت جنوب حرکت کرده و با نام بود کرخه پس از مشروب نمودن اراضی مجاور خود در استان خوزستان و بخش بستان به باتلاق‌های هورالعظیم می‌ریزد. در طول عملیات، خطوط اول دشمن در شمال کرخه (نور)، منطقه جابر حمدان بوده که در 5 کیلومتری شرق شهر بستان قرار

داشته و خطوط مقدمش به طول ۸ کیلومتر از شمال به کوه های میشداغ و رمل ها (تپه های شنی) و از سمت جنوب به رودخانه کرخه وصل می شد.

از جنوب رودخانه کرخه خطوط دشمن به طول ۱۵ کیلومتر شروع می شد و به نقطه دغاغله که روستایی در کنار رودخانه نیشان و در ۴ یا ۵ کیلومتری غرب هویزه بود، ختم می شد. این خطوط مقدم جبهه بود. یعنی چیزی در حدود ۳ کیلومتر که تمام طو این خط به استحکامات نظامی از میدان مین با سنگرهای تیر بار مجهز بود و به سمت غرب این منطقه یعنی هورالعظیم وصل می شد و شهر بستان نیز در اطراف رودخانه کرخه در غرب جابر حمدان قرار داشت. در ناحیه غرب نیروهای دشمن باتلاق بوده و در قسمت شمال و شرق آنها هم رزمندگان اسلام بودند و در جنوبشان هم رودخانه نیشان قرار داشت. چون این حمله از چند جبهه صورت گرفت، دشمن هیچ راه فراری نداشت.

زیرا در این عملیات رودخانه نیشان و پل های متعددی به دست نیروهای اسلام می افتاد تنها راه تدارکاتی بستان از داخل خاک ایران یعنی شهر سوسنگرد بود و در داخل عراق نیز از بصره در جنوب و از العماره در شمال بصره استفاده می شد که به علت باتلاقی بودن مرز دو کشور نیروهای عراقی در هر حال مجبور بودند باتلاق را دور بزنند.

زمین شناسی و ژئومورفولوژی منطقه عملیاتی

به طور کلی بستان که در بخشی از منطقه دشت آزادگان قرار دارد، از نظر زمین شناسی جزئی از یک گودال نسبتاً عمیق ساختمانی است که از رسوبات دوران چهارم و عصر حاضر پر و انباشته شده است. عمیق ترین بخش این گودال در شمال غرب دشت آزادگان یعنی اطراف بخش بستان و غرب این دشت یعنی اطراف هور الهویزه است. لبه خارجی گودال نیز در شمال شرق و شرق دشت آزادگان، به صورت کوه های میشداغ و کوه های الله اکبر بیرون آمده و از سطح دشت ارتفاع گرفته و پایدار شده است؛ به طوری که کوه های میشداغ و الله اکبر از طبقاتی تشکیل شده اند که با شیبی متوسط به طرف غرب به زیر دشت فرو می روند وزیر بنای عمیق این منطقه را به وجود می آورند. کل رسوبات انباشته شده در درون گودال دشت آزادگان و همچنین منطقه بستان متعلق به دوره کواترن است و قشر بسیار کم ضخامت خاک و ماسه های بادی و آبرفت های بسیار کم ضخامتی که بر روی دشت در تماس با آتمسفر گسترش دارد، به عصر حاضر تعلق دارد.

رسوبات عصر حاضر که قشر سطحی منطقه دشت آزادگان را پوشانیده است، به ترتیب شامل:

خاک ها، تپه های ماسه ای بادی یا رمل، رسوبات رودخانه ای، سیلابی و بویژه گرد و غبار و رسوباتی که به وسیله باد از خارج منطقه به سطح دشت آورده می شود و در آنجا به ضخامت های نسبتاً قابل ملاحظه ای ته نشین می گردد. در این رابطه خاک ها گسترده ترین تشکیلات عصر حاضر را بر سطح منطقه تشکیل داده اند که بلافاصله بعد از خاک ها تپه های ماسه ای، بادی یا رمل ها مهم ترین تشکیلات جدید منطقه را تشکیل می دهد.

تجمعات این ماسه بادی‌ها به صورت تپه‌های ماسه‌ای بخش شمال شرق دشت را می پوشاند . از لحاظ شکل زمین و وضعیت توپوگرافی منطقه نیز مرتفع‌ترین زمین‌ها (حداکثر ۱۵ متر) در برجستگی های وسط دشت و حاشیه کوه های میشداغ و الله اکبر واقع شده است. شیب عوارض توپوگرافی و شیب بسیار کم زمین‌ها نیز به نوبه خود از جمله عوامل مهمی است که مشکلات مختلفی را برای این دشت به وجود آورده است. بالاخره شبکه هیدروگرافی این دشت و بخش بستان تحت تسلط رودخانه کرخه و شعبات آن به وجود آمده است.

وضعیت اقلیمی و آب و هوایی منطقه عملیاتی

به طور کلی اقلیم دشت آزادگان و بخش بستان اقلیم بیابانی گرم است که بخش بستان به علت واقع شدن در جوار هور و همچنین قرار گرفتن در شمال شهر بستان دارای آب و هوای معتدل تر می باشد . از لحاظ تقسیم بندی اقلیم مختلف ایران این منطقه یعنی ناحیه پست دشت خوزستان در منتهی الیه جنوب غربی کشور که منطقه غرب بستان مطابق با مرز ایران و عراق است از جنوب بستان تا دهانه اروند و در جنوب اهواز جزء اقلیم خشک بیابانی ۱.۲A و اقلیم فراهشک ۱.۱A قرار گرفته است. اختلاف درجه حرارت شدید گرمای فصل تابستان و زمستان در مجاور بستان یعنی دشت میشان (آزاد) در حدود ۴۵ الی ۵۰ درجه بوده و فرسایش مکانیکی صحرایی حاصل این پدیده و عاملی تهدید کننده است.

بیشترین درجه حرارت بخش بستان در تابستان به ۵۰ درجه بالای صفر و کمترین آن در زمستان به ۱ درجه بالای صفر می رسد و متوسط باران سالیانه این بخش به ۱۵۰ میلیمتر می‌رسد. بدیهی است که وجود رشته کوه‌های عقب میشان در مجاور بستان و دشت عباس در پدیدار ساختن باران‌های محلی مؤثر است ولیکن بیشتر رطوبت این نواحی جذب بدنه گچی کوهپایه ها می‌شود. فصل باران در سرتاسر این مناطق و دشت میشان از ماه های بهمن تا اردیبهشت است و ماه‌های مهر تا دی ماه خشکی به حداکثر خود می‌رسد. بنابراین باران در منطقه طی ۵/۴ ماه می‌بارد.

در کل، بستان با آب و هوای گرم دارای پوشش گیاهی چون درختان گز و کنار و گیاهان دارویی و صنعتی و علوفه برای چرای دام می‌باشد.

از لحاظ وضعیت اقتصادی و انسانی، اقتصاد بستان را کشاورزی دامداری و صنایع دستی و ماهیگیری تشکیل می‌دهد و وجود رودخانه پر آب کرخه و زمین‌های بارور ناحیه، وضع این بخش را نسبتاً مطلوب ساخته است.

طبیعت بستان و عوارض طبیعی موجود در اطراف این شهر برای نیروهای عراقی که بیش از ۱۴ ماه منطقه را در دست داشتند دژ تسخیر ناپذیری ایجاد کرده بود. زیرا در شمال و شمال شرقی بستان وجود ارتفاعات رملی میشداغ و الله اکبر و در جنوب وجود هور الهویزه تقریباً آزاد سازی شهر بستان را غیرممکن می‌ساخت.

عوارض مهمی که نقش مؤثری در منطقه عملیاتی طریق القدس داشته‌اند:

• ارتفاعات: به طور کلی رشته ارتفاعات داخلی خوزستان دارای قله و ارتفاعات زیادی نبوده و بلندترین نقاط ارتفاعی بیش از ۱۰۰ الی ۱۲۰ متر از جلگه مجاور ندارد. این ارتفاعات مرکب از چند رشته می‌باشد که مهم ترین آن، رشته ارتفاعات مرکزی در مجاورت اهواز، از ارتفاعات الله اکبر در شرق منطقه عملیاتی طریق القدس بوده و ارتفاع دیگر در مجاورت بستان، ارتفاعات میشداغ است که در مجاورت بستان فکه به ابوادوار و بعداً حمیرین نامیده شده است. در این میان ارتفاعات شرق منطقه عملیاتی مرکب از چندین رشته بوده که بهترین نقاط آن ارتفاعات حمیدیه در ۳۲ کیلومتری غرب اهواز قرار دارد. در ۶۰۰ متری حمیدیه و در شمال این رشته، یک رشته تپه ماهورهای زمینی به عرض ۲ کیلومتر دیده می‌شود که دارای شیارهای بزرگ عمیق می‌باشد که به واسطه لغزندگی خاک و شن‌ها حرکت در آنها بی اندازه سخت و خطرناک بوده و در صورت حرکت، این تپه‌ها اکثراً فرو می‌ریزد. در شمال این رشته، به مسافت ۵/۲ کیلومتر یک رشته دیگر تپه‌های موازی با رشته اولیا ملاحظه می‌شود. این رشته تپه‌های وسیع و مرتفعی هستند با شیارهای بزرگ و وسیع که ارتفاع آن بیش از ۲ رشته دیگر است؛ به طوری که پس از رسیدن به رود کرخه قطع شده و در سمت راست رودخانه کرخه به طرف غرب ادامه می‌یابد. این رشته در مجاورت بستان به ارتفاعات میشداغ موسوم است و اکثراً سیاه رنگ و گاهی رنگ‌های مختلفی در آن دیده می‌شود، ولی عموماً چون رملی است فوق‌العاده لغزنده و خطرناک است و مرتفع‌ترین قله آن ارتفاعی بیش از ۱۰۰ متر نسبت به جلگه مجاور خود ندارد.

• رمل (تل ماسه‌ها): یکی از ویژگی‌های جغرافیایی منطقه عملیاتی طریق القدس، وجود زمین‌های رملی یا آغشته از تل ماسه‌هاست. این عارضه طبیعی از جمله رسوبات عهد حاضر است که در سطح تقریباً وسیعی قسمت‌هایی از سطح منطقه خوزستان بخصوص غرب منطقه عملیاتی بستان را پوشش داده است. این رسوبات از آن جهت که توسط بادهای جابه‌جا شده، قدرت تحرک فراوان دارند و غالباً دشواری‌هایی را برای روستاها و دیگر مراکز تجمع انسانی به وجود می‌آورد. به طور کلی منشأ این رمل‌ها درخوزستان را تخریب مکانیکی و فرسایش بادی ماسه‌های حمل شده به این منطقه و یا سنگ مادر که همان ماسه سنگ هاست می‌دانند. این ذرات اکثراً به صورت چند ضلعی‌هایی با زاویه‌های تند می‌باشند، با آنها همراه است این ماسه‌ها بیش از ۶۰٪ آهکی بوده و با ماسه سنگ‌های آجاجاری تطابق دارد. سطح رمل‌ها در مجموع از ۳۰۰ کیلومتر مربع تجاوز نمی‌کند که در مجموع تل ماسه‌هایی که همگی مربوط به ارتفاعات میشداغ و الله اکبر بوده و گسترده ترین تپه‌ها را تشکیل می‌دهند؛ به طوری که حوزه گسترش این رمل‌ها بین دو یال رودخانه کرخه که با جهت جنوب غربی و شمال و شمال غربی جریان دارد را پر کرده و از کرخه گذشته و تا حوالی راه آهن را به طور پراکنده پوشش می‌دهد.

هور یا هورالعظیم: یکی دیگر از ویژگی‌های مهم جغرافیایی طبیعی در جنوب غرب منطقه عملیاتی طریق القدس یعنی بستان، هور است. این هور بزرگ دارای طول ۱۰۰ کیلومتر و عرض ۱۵ الی ۷۵ کیلومتر است که حد شمالی آن در خاک ایران پاسگاه سولا و حد جنوبی آن پاسگاه جفیر می باشد ۳۰. به عبارت دیگر جنوب آن حدود پاسگاه ژاندارمری طلائییه و شمال آن به نواحی جنوبی بستان می رسد و سرتاسر آن پوشیده از نی و گیاهان مردابی است. هورالعظیم زاینده رودخانه‌های کرخه، دجله و دویرج می‌باشد و منشأ تشکیل آن عمدتاً از رسوبات این رودخانه هاست که مهم ترین رود وارده به آن کرخه است. این رود در تابستان به علت گرما و تبخیر کاهش می یابد و در مواقع طغیان به ۸ متر می رسد، به طوری که حداکثر میزان آب آن در قسمت عمیق هور یعنی شمال هور الهویزه بوده و از لحاظ توپوگرافی شیب کف هور به صورت شرقی - غربی و شمالی - جنوبی است. لذا رودخانه هایی چون نیشان، سابله، بستان، کرخه نور، که در ابتدا به صورت جنوب غربی - شمال شرقی می‌باشد، همگی به محض رسیدن به هور الهویزه به صورت سرشاخه های متعددی با جهت شرقی و غربی وارد هور می شوند. منطقه هور الهویزه در صحنه جنگ تحمیلی نقش مؤثری داشته و همواره یکی از موانع بزرگ طبیعی به شمار می آمده؛ به طوری که عبور از آن کاری دشوار و حتی غیر ممکن می باشد. سراسر هور پوشیده از نی است که هر قدر به طرف داخل آن پیش رویم ، ارتفاع آنها بیشتر خواهد شد و خود یک مانع مهم استتار به شمار می‌آید. به هر حال وضعیت تدافعی دشمن، سپاهیان اسلام را بر آن داشت که از همین عارضه طبیعی به عنوان یک مانع مهم استفاده نمایند و خطوط دفاعی دشمن را درهم ریزند و در نتیجه باعث غافلگیری و وارد آمدن خسارات قابل توجهی به دشمن گردند و از طرف دیگر با قطع ارتباط جاده مواصلاتی تدارکاتی که دشمن از فکه تا شلمچه به موازات هور العظیم ایجاد نموده بود، امید دشمن را در این زمینه به کلی قطع گرداند.

اهمیت استراتژیکی و ژئوپلیتیکی منطقه عملیاتی

با فتح شهر بستان حدود ۲۵۰ کیلومتر مربع از خاک میهنان که بعد از ۴۲۷ روز به دست قوای متجاوز عراق اشغال شده بود، آزاد گردید و خطوط تدارکاتی و ارتباطی دشمن در منطقه غرب قطع شده و راه فتح بخش اشغالی خرمشهر به دست رزمندگان اسلام گشوده گردید.

با توجه به اهمیتی که منطقه عملیاتی طریق القدس برای دشمن بعثی داشت ، بعد از یورش و تصرف این منطقه توسط رزمندگان و آزاد سازی شهر بستان و ارتفاعات الله اکبر و غرب سوسنگرد دشمن متجاوز تقریباً مهم ترین جاده مواصلاتی و تدارکاتی ارتش خود را در این منطقه که در داخل خاک ما ایجاد کرده بود، از دست داد.

فضای حاکم بر عملیات

عملیات طریق القدس تجلی‌گاه بارز حضور نیروهای مردمی در جبهه‌های جنگ بود که به دنبال پاکسازی جبهه انقلاب از عناصر ضد انقلاب به منصف ظهور رسید. این عملیات تجلی قدرت مردم و نتیجه حضورشان در میدان نبرد بوده و پیروزی در این عملیات نشان دهنده درستی این روش خاص در سازماندهی نیروها بود. از طرفی با حذف بنی صدر ، تلاش برای دستیابی به سیستمی تلفیقی از مهارت های کلاسیک و توانایی های جنگ چریکی و مردمی شکل می‌گیرد که در نتیجه شکستن حصر آبادان مشوق خوبی برای برادران سپاه و ارتش بود و ادامه آن در عملیات طریق القدس با حضور نیروهای مردمی به خوبی نشان دهنده این مطلب بود؛ به طوری که استعداد نیروهای شرکت کننده برای فتح منطقه ای چند برابر منطقه عملیاتی ثامن الائمه ، فقط از منبع اصلی نیروهای انقلاب یعنی مردم تأمین شد.

اقدامات دشمن قبل از عملیات

دشمن بعثی برای اطمینان خاطر بیشتر، دست به مین گذاری منطقه هم زده بود که تیم های تخریب نیروهای اسلام در فرصت های مناسب معابری جهت عبور باز کرده بودند. همچنین قبل از عملیات طریق القدس چندین عملیات فرعی و کوچک تر توسط سپاهیان اسلام انجام گرفته بود و نیروهای دشمن نیز در صدد ایجاد جاده‌ها، پل‌ها و تأسیساتی بودند که می توانست جایگاه مناسبی برای حفظ و نگهداری امکانات رزمی دشمن تا مدت‌های مدیدی باشد. در هر حال دو یگان عمده ارتش عراق و یک تیپ احتیاط در منطقه بودند و این منطقه توسط سپاه دوم عراق اداره می‌شد و منطقه تحت اشغال دشمن در شرق و جنوب بستان توسط

یگان‌های ارتش عراق حراست می‌گردید؛ به طوری که قبل از عملیات طریق القدس واحدهای مهندسی - رزمی دشمن، بسیار فعال بودند و توپخانه دشمن به استعداد ۳ گردان منطقه را پشتیبانی آتش می‌کرد.

روند عملیات:

خورشید شنبه ۷ آذر سال ۶۰ کم کم غروب میکرد و همزمان ماه شب دوم عملیات طلوع می‌نمود. رزمندگان اسلام هر کدام در تهیه و تدارک وسایل مورد نیاز بودند. با تاریک شدن هوا اولین خودرو و ستون اعزامی به حرکت درآمد. نفربرها و خودروهای نظامی با سوار کردن نفرات خود روانه خط مقدم می‌شدند. نیروها در سه محور سویدانی، دهلاویه و بستان سازماندهی شدند. در ساعت ۳۰ دقیقه بامداد باران رحمت الهی باریدن گرفت. ناگهان فرمان حمله در بی سیم‌ها پیچید: از رشید به کلیه واحدها، «یا حسین» و حمله با فریاد تکبیر آغاز شد.

دشمن در خواب بود. دشمن به روش همیشگی خود چند میدان مین در مقابل خطوط به وجود آورده بود. با عبور عده‌ای از جان‌نثاران از روی مین، دلاوران اسلام اولین خاکریزهای دشمن را فتح کردند. خطوط دفاعی دشمن در مناطق سویدانی، دهلاویه و بخش شمالی شحیطیه سقوط کرد. پیشروی به سوی بستان و فکه در آن سوی دهلاویه ادامه داشت در ساعت ۴ صبح بستان به محاصره نیروهای خودی درآمد و رزمندگان اسلام با عبور از دشت وسیع غرب سوسنگرد و رمل‌های شنی صعب‌العبور به پشت بستان و مقر توپخانه و واحد احتیاط دشمن رسیدند و با یک ضربه سنگین تعداد زیادی از کاتیوشاهای دشمن را منهدم کردند.

هنوز سپیده صبح نیامده بود که کلیه خطوط دشمن سقوط کرد و نیروهای اسلام سنگرهای دشمن را یکی پس از دیگری فتح نمودند. در این عملیات که از شمال رودخانه کرخه در دو جهت ادامه یافت، رزمندگان اسلام زیر حمایت آتش هلی‌کوپترهای هوانیروز، استحکامات و سنگرهای دشمن را در خوزستان قطع کردند.

محورهای شمالی در منطقه تپه‌های الله اکبر و محورهای جنوبی در منطقه رودخانه کرخه پیشروی خود را همراه با انهدام دشمن ادامه داده تا این که در ساعت ۱۰ صبح محاصره بستان تکمیل شد. لازم به ذکر است که دشمن در محورهای شمالی و جنوبی بیش از محور میانی مقاومت می‌کرد و این امر باعث تلفات بیشتر اشغالگران می‌گردید. پس از تکمیل شدن محاصره بستان پیشروی برای آزادسازی شهر شروع شد و پس از ۲ ساعت نبرد سنگین در هنگام ظهر، قوای اسلام بستان را پس از ۴۲۷ روز آزاد کردند.

در این عملیات، دشمن از مناطق رملی در جناح شمالی خود که اصلاً امکان حمله از آنجا برایش متصور و مقدور نبود، مورد هجوم قرار گرفت. به این صورت که همزمان با درگیری در خط مقدم، رده‌های اول و دوم احتیاط دشمن که توپخانه فعالش در همین رده دوم قرار داشت، از پشت مورد حمله نیروهای ما قرار گرفتند و توپخانه دشمن پس از کمتر از یک ساعت از شروع درگیری خاموش شد و سالم به تصرف رزمندگان اسلام درآمد.

در شرق سابله در منطقه دهلاویه و سید شیب شدیدترین نبرد تانک‌ها در طول تاریخ در گرفت که پیروزی با تانک‌ها ارتش اسلام بود و دشمن پس از نابود شدن ده‌ها تانک خود ناگزیر شد از دشت وسیع و جاده ارتباطی شرق سابله و غرب دهلاویه چشم پوشی کند و زیر هجوم کوبنده نیروهای زرهی اسلام تصمیم به عبور از رودخانه سابله با استفاده از پل کم‌عرض سابله گرفت، ولی آتش پرتوان رزمندگان اسلام ضمن این که خیلی از ادوات زرهی دشمن را روی پل و در نزدیکی پل منهدم ساخت، دشمن را به نحوی مضطرب نمود که بسیاری از تانک‌ها برای عبور سریع از پل به هم خورده کرده و بعضی هم به رودخانه افتادند؛ به این صورت که تعدادی از تانک‌ها به خاطر عجله خدمه برای فرار به رودخانه زدند که در نتیجه در آب ماندند و خدمه آنها

غرق شدند. وجود ده‌ها تانک و نفر بر زرهی سوخته در این منطقه حکایت از شدیدترین و پر حجم‌ترین نبرد زرهی دارد.

رزمندگان اسلام حتی مجال موضه گرفتن در خاکریزها در غرب رودخانه ساپله را به دشمن ندادند و نیروهای فراری دشمن را تعقیب نموده و در نزدیکی شهر بستان نبرد به صورت تن به تن ادامه پیدا کرد و تا ظهر روز هشتم نیروهای اسلام وارد بستان شدند. در این عملیات نیروهای اسلام ارتباط دو جبهه جنوبی و شمالی عراق در خوزستان را قطع نمودند.

در اولین روز پس از عملیات، نیروی هوایی در پوشش هوایی منطقه و تخلیه مجروحین نقش عمده ای بر عهده داشت. در روز دوم پاتک‌های مکرر دشمن با مقاومت سرسختانه لشکر ۱۶ زرهی دفع شد و مبادله آتش توپخانه به شدت ادامه یافت؛ به طوری که در ساعت ۶ صبح روز دوشنبه یک تیپ تازه نفس عراق در جنوب بستان ضد حمله می‌کند که با دادن تلفات و ضایعات مجبور به عقب نشینی می‌شود. علی‌رغم پل قدیمی شهر رزمندگان اسلام در ادامه حمله به طرف تنگ چزابه و عبور از کرخه با مشکلی مواجه نشدند. زیرا پل شناور عراقی‌ها به نام پل حاج مسلم، سالم و دست نخورده به دست نیروهای اسلام افتاده بود.

در روز سوم در تاریخ سه شنبه 10/9/61 در یک عملیات تهاجمی، قوای اسلام ضمن ۲ کیلو متر پیشروی، دومین جاده تدارکاتی دشمن را نیز در غرب بستان آزاد کرده و تجهیزات کامل یک گردان عراق به دست قوای اسلام می‌افتد. روز سوم و چهارم، تحکیم و تثبیت هدف‌ها و ایجاد مواضع پدافندی در شمال کرخه و تبادل آتش در دو جبهه شمالی و جنوبی ادامه داشت و در روز پنجم نیز با وجود تلاش زیاد دشمن برای غافلگیری نیروهای اسلام، با دادن تلفات زیاد، ثمر بخش نبود و در ساعت ۹:۴۵ روز سیزدهم آذرماه عملاً درگیری‌ها خاتمه یافت، به طوری که در اولین دقایق صبح روز جمعه ۱۳ آذر یک گردان زرهی و دو گردان نیروی مخصوص عراق از منطقه نهر ساپله در جنوب شرقی بستان ضد حمله می‌کنند که ضمن پیشروی به سمت شمال ساپله، به محاصره نیروهای خودی می‌افتد و با انهدام چند تانک، نیروهای عراقی در دو قسمت شمالی و جنوبی به همراه ۲۰ دستگاه تانک نابود و قلع و قمع می‌شوند. گسترده‌گی این حمله حدود ۳ برابر منطقه آزاد شده در عملیات شکستن حصر آبادان بود که نزدیک به ۳۰۰ کیلومتر مربع و ۷۰ روستا آزاد شد.

روش‌های به کار گرفته شده در عملیات

اتخاذ تاکتیک ویژه طراحی عبور از رمل، به عنوان محور شمالی عملیات یکی از ویژگی‌های عملیات و ناشی از خلاقیت و ابتکار متأثر از گسترش حضور نیروهای مردمی در جنگ بود که موجب غافلگیری دشمن و تضمین کننده پیروزی عملیات گردید. این مسئله به قدری دور از انتظار دشمن بود که حتی اسرای دشمن در سایر عملیات‌ها همواره تأکید داشتند که رزمندگان اسلام به صورت هلی‌برد در این محور وارد عمل شده‌اند؛ چرا که رمل طبیعی، مانعی اساسی و غیر قابل عبور است، و این در حالی بود که رزمندگان جهت رسیدن به اهداف مورد نظر هیچ استفاده‌ای از هلی‌کوپترها نکرده بودند. بنابراین شکل‌گیری تاکتیک جدید عملیاتی از یک سو و تغییر ذهنیت غلط دشمن و باور توانایی رزمی رزمندگان از سوی دیگر از عواملی بود که تأثیرات خود را در صحنه نبردهای بعدی باقی گذاشت.

از این پس تهاجم و ابتکار عمل در صحنه نبرد، در اختیار رزمندگان اسلام قرار گرفت. تداوم عملیات و سرعت عمل در اجرا، مهم‌ترین عامل در مختل کردن سیستم تصمیم‌گیری دشمن بود.

یکی دیگر از روش‌های به کار گرفته شده توسط نیروهای اسلام در غافلگیری نیروهای دشمن این بود که آنان با استفاده از تاریکی شب بر دشمن هجوم بردند. با توجه به ارزیابی و

شناسایی قبلی نیروهای خودی از دشمن در موضع مسلط قرار گرفته و در فضای تاریک شب و با استتار کامل بر لشکر دشمن حمله کردند.

نقش عوامل جغرافیایی در عملیات

منطقه عملیاتی طریق القدس پوشیده از رمل های بیابانی بود که در مناطقی از آن پای لشکریان توحید تا زانو در رمل فرو می رفت و روشن است که در چنین منطقه ای تحرک سریع بسیار سخت صورت می گیرد . ولی لحظاتی قبل از انجام عملیات ، باران شدیدی شروع به باریدن کرد که بر اثر آن خاک منطقه سفت و مناسب برای انجام عملیات گردید.

باشروع عملیات، دشمن از مناطق رملی در جناح شمالی خود که اصلاً تصور امکان حمله برایش متصور نبود، مورد هجوم قرار گرفت. برای تسهیل و ممکن شدن عبور از تپه های رملی، برادران جهاد سازندگی با زحمات فراوان 15 کیلومتر جاده مخصوص در شنزارهایی که تا زانو بالا می آمد، زده بودند و بقیه راه را رزمندگان به هر قیمتی که شده تصمیم به عبور گرفتند. البته بارانی که در شب عملیات آمد، کمک زیادی به محکم شدن ناحیه رملی و قابل عبور شدن آن کرد و دشمن با آمدن باران خیال کرده بود که احتمالاً از حمله منصرف خواهیم شد. تمام برادران باران شدید آن شب را از امدادهای غیبی می دانستند.

دشمن متجاوز تصور می کرد مختصر بارانی که از غروب شروع شده و کمی هم زمین را خیس کرد ، مانع انجام هر گونه عملیاتی از طرف رزمندگان اسلام خواهد شد . حالت آماده باشد را که از مدت ها پیش در آن به سر می بردند به دستور فرماندهان خود لغو و در سنگر هایشان آرمیده بودند . توپخانه ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز برای این که اثر مدد غیبی باران رحمت بود و همین سکوت توپخانه و عدم اجرای آتش تهیه تقریباً دشمن را مطمئن ساخته بود که امشب حمله ای نخواهد بود.

مناطق و تأسیسات آزاد شده:

پس از ۱۴ ماه بستن در نیم روز هشتم آذر ۶۰ در میان غریو الله اکبر به دامن میهن اسلامی بازگشت و پرچم پرافتخار جمهوری اسلامی در این شهر به اهتزاز درآمد.

در جریان فتح بستن رزمندگان اسلام به میادین وسیع مین گذاری شده و بخش هایی از مواضع نیروهای عراقی مسلط شدند و با عبور از رودخانه سابله به غرب بستن رسیدند.

پل الوان نیز که روی رودخانه نیسان زده شده بود، همان روز به کنترل نیروهای اسلام درآمد. از سوی دیگر با آزادی این پل، خطوط تدارکاتی ارتش صدام سقوط کرده و خط مهم ارتباطی با خرمشهر از دست دشمن آزاد گردید. در این عملیات، ضمن آزاد سازی بستان، ارتباط بین نیروهای دشمن در شمال غربی و جنوب غربی خوزستان (جاده فکه - جفیر) قطع گردید و ۷۰ روستای منطقه و ۵ پاسگاه مرزی آزاد گردید.

از جمله اثرات دیگر این حمله عبارت بود از:

- تصرف و تأمین تنگ چزابه
- تأمین مزر مشترک و دسترسی به هور الهویزه
- پاکسازی ۸۰۰ کیلومتر مربع از لوٹ وجود دشمن
- تجهیزات، یگان‌ها و نیروهای منهدم شده دشمن

ادوات منهدم شده دشمن شامل ۱۷۰ دستگاه تانک و نفربر زرهی از انواع مختلف، ۲۵۰ دستگاه خودرو سبک و سنگین و مقادیر زیادی مهمات و ابزار جنگی بوده است که علاوه بر آن حدود ۱۷ فروند هواپیما، و ۴ فروند هلی کوپتر دشمن نیز در این عملیات منهدم گشتند. از جمله ادوات منهدم شده دیگر حدود ۹۰ دستگاه تانک و نفربر و حدود ۱۰۰ دستگاه خودرو و چندین انبار مهمات و ۲ پل پی ام پی بود.

در این عملیات لشکر ۱۱ ارتش عراق متلاشی شده و در حدود ۱۳۰۰ اسیر و ۱۵۰۰ کشته بر جای گذاشتند.

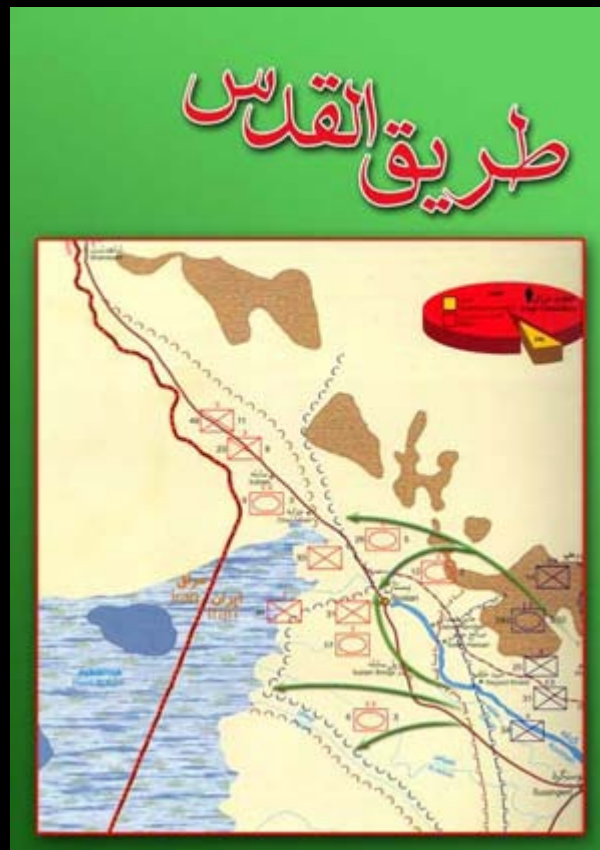
بنا به همین گزارش نیروهای متلاشی شده دشمن ۴۵ گردان و گروهان از ۱۲ تیپ از نیروهای عملیاتی و کماندویی دشمن را تشکیل داده بود.

غنایم:

فرمانده هنگ ژاندارمری دشت آزادگان (دستفروش) در رابطه با نحوه به غنیمت گرفتن ادوات و تجهیزات دشمن اظهار می‌کند که عملیات طریق القدس چنان کوبنده و سریع بود که توپخانه دشمن در همان ساعات اولیه به محاصره نیروهای اسلام در آمد و ۱۹ قبضه توپ سالم و مقادیر زیادی مهمات به غنیمت گرفته شد. اهم ادوات و تجهیزات به غنیمت گرفته شده از دشمن به شرح زیر می‌باشد:

- ۱۰۰ دستگاه تانک
- ۱۵۰ دستگاه بلدوزر و ماشین آلات مهندسی
- ۱۹ قبضه توپ ۱۵۲ میلیمتری و ۷۰ قبضه ضد هوایی
- ۲۵۰ دستگاه خودرو
- ۲ قبضه شلیکا همراه با خودروی مربوطه

نتایج سیاسی عملیات طریق القدس و عکس العمل

دشمن:

این عملیات در شرایطی صورت گرفت که در شهر مقدس مکه و در صحن بیت الله الحرام حجاج و زائران ایرانی را به جرم فریاد « مرگ بر اسرائیل » مورد ضرب و شتم قرار می‌دادند. فرضیات اساسی دشمن با تغییر تاکتیک نظامی رزمندگان دگرگون شده و دشمن برای اتخاذ تصمیم نهایی درمورد استقرار ، اشغال ، فرار و عقب نشینی در مناطق عملیاتی اقدامات مشروح زیر را انجام داد:

- حمایت از نیروهای ضد انقلابی: دشمن واگذاری مناطق اشغالی را نوعی شکست فاحش سیاسی - نظامی برای خود می دید . به همین دلیل با تجدید نظر نسبت به بهره برداری از اهرم ضد انقلاب داخلی، به صورتی جدیدتر آن را از همین زمان آغاز کرد.
- تأخیر و تعویق عملیات آتی رزمندگان اسلام : با تجاربی که دشمن از دو عملیات ثامن الائمه و طریق القدس اندوخته بود، دست به تحرکاتی در زمینه تقویت روحیه نیروهای خود و انهدام نیروهای اسلام زد ۶۰. به همین دلیل دست به حملات هوایی زد تا از این طریق به نیروهای ما آسیب وارد نموده و روحیه متزلزل پرسنل نیروی زمینی خود را بالا ببرد.

نتایج عملیات:

عملیات طریق القدس در منطقه عمومی سوسنگرد به سمت بستان و با هدف انهدام قوای دشمن و باز پس گرفتن و آزادسازی شهر بستان و به عقب راندن دشمن متجاوز و تلاشی در جهت فاصله انداختن بین جبهه شمالی و جنوبی عراق در منطقه خوزستان صورت پذیرفت. این عملیات که در تاریخ ۸ آذر ۱۳۶۰ در ساعت ۳۰ دقیقه بامداد با رمز یا حسین (ع) در منطقه شمال و جنوب رود کرخه نور انجام پذیرفت، دومین عملیات کلاسیک و سنگین مدافعان اسلام بود.

منطقه عملیاتی طریق القدس از حساسیت زیادی برخوردار بود؛ به طوری که شهر بستان که با تعداد زیادی روستا در تصرف و اشغال دشمن به سر می برد، در قلب این منطقه بوده و مرکز فعالیت های جاسوسی دشمن و مرکز لجستیکی جبهه میانی دشمن بود، لذا حساسیت منطقه را بالا برده بود. از طرفی با قطع مهم ترین راه تدارکاتی و مواصلاتی دشمن که کلیدی برای آزاد سازی تنگ چزابه به شمار می رفت، بیش از پیش بر اهمیت این منطقه افزوده می شد، لذا فتح بستان که شخص صدام روی آن تبلیغات زیادی به راه انداخته بود ، باعث قطع امید دشمن در این منطقه یعنی جنوب غربی خوزستان گردید.

• رمز عملیات: یا حسین (ع)

• هدف عملیات: آزاد سازی شهر بستان و تامین مرز و دسترسی به هورالهوریه

• منطقه عملیاتی: منطقه عمومی غرب شهرستان سوسنگرد و منطقه عمومی بستان

• تاریخ شروع: ساعت 30 دقیقه بامداد 60/9/8

• مدت عملیات: 14 روز

مناطق و تاسیسات آزاد شده:

• آزادی سازی بستان

• قطع ارتباط بین نیروهای دشمن در شمال غربی و جنوب غربی خوزستان (جاده فکه - جفیر)

• آزاد سازی 70 روستای منطقه و 5 پاسگاه مرزی

• تصرف و تامین تنگ چزابه

• تامین مرز مشترک و دسترسی به هورالهوریه

• پاکسازی 800 کیلومتر مربع از لوٹ وجود دشمن

تجهیزات منهدم شده دشمن:

• 180 دستگاه تانک و نفربر

• 200 دستگاه خودرو

- 13 فروند هواپیما
- 4 فروند هلی کوپتر

یگان‌های منهدم شده دشمن:

- 45 گردان و گروهان از 12 تیپ و نیروهای کماندویی لشکر 5 مکانیزه
- تعداد کشته و زخمی های دشمن: بیش از 3500 نفر
- تعداد اسراء: 546 نفر

غنائم:

- 100 دستگاه تانک
- 150 دستگاه بولدوزر و ماشین آلات مهندسی
- 19 قبضه توپ 152 میلی متری
- 70 دستگاه نفربر
- 70 قبضه ضد هوایی
- مقدار بسیار زیادی از انواع سلاح و مهمات
- 2 قبضه شلیکا همراه با خودرو مربوطه
- 250 دستگاه خودرو

نیروهای عمل کننده:

- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- ارتش جمهوری اسلامی ایران.

منبع: ساجد